

PRILOG ZA OBJAŠNJENJE EKONOMSKIH, INFRASTRUKTURNIH I INSTITUCIONALNIH OGRANIČENJA ZA PRISTUPANJE CRNE GORE EVROPSKOJ UNIJI

dr Veselin Drašković, redovni profesor

Rukovodilac doktorskih studija

Univerzitet Crne Gore, Fakultet za pomorstvo Kotor, Crna Gora

+ 382 68 688888, veso-mimo@t-com.me

mr Milica Delibašić, doktorant

Inernacionalni univerzitet Travnik, Ekonomski fakultet, Bosna i Hercegovina

+ 382 69 902 393, 23.mildel@gmail.com

Apstrakt: Crna Gora je u civilizacijskom, istorijskom, kulturnom i geografskom smislu sastavni dio Evrope. Ali, ona to nije u ekonomskom (prvenstveno u dijelu konkurentnosti i zaostajanja većine ekonomskih pokazatelja), infrastrukturnom i institucionalnom smislu. 25-godišnje tranzicijske reforme nijesu dovele ni približno do očekivanih i propagiranih ekonomskih rezultata i pozitivnih institucionalnih promjena. S pravom se može izraziti sumnja u svakodnevne riječi vodećih političara da će navodno doći do „kvalitetnih sveobuhvatnih unutrašnjih reformi“. Navedenu sumnju potvrđuju riječi premijera Crne Gore u skorašnjem intervjuu, koje su u radu citiraju. U radu se preko SWOT analize prikazuju realna ekonomska, infrastrukturna i institucionalna ograničenja za pristupanje Crne Gore Evropskoj uniji, koja su manje-više slična i za ostale države kandidate Jugoistočne Evrope. Polazi se od pretpostavke da postoji začarani krug međuzavisnosti ekonomskih, infrastrukturnih i institucionalnih ograničenja za pristupanje država kandidata iz regiona Jugoistočne Evrope.

Ključne riječi: Evropska unija, pridruživanje, ekonomska i institucionalna ograničenja.

ATTACHMENT FOR EXPLAINING THE ECONOMIC, INFRASTRUCTURAL AND INSTITUTIONAL CONSTRAINS FOR ACCESSION OF MONTENEGRO TO THE EUROPEAN UNION

Abstract: In civilization, historical, cultural and geographical sense, Montenegro is an integral part of Europe, but not in economical (primarily in the field of competitiveness and backwardness of most economic indicators), infrastructural and institutional sense. 25-years of transition reforms have not given the expected results or propagated economic performances or positive institutional changes. Rightly is doubted in everyday rethorics of leading politicians, promising "quality of comprehensive internal reforms." These doubts are confirmed by the words of Montenegrin Prime Minister in his recent interview, which is frequently cited. Through the swot analysis, this paper presents real economic, infrastructural and institutional constraints for accession of Montenegro to the European Union, more or less similar to other candidate countries of Southeast Europe. It starts from the hypothesis that there is a vicious interdependence circle of economic, infrastructural and institutional constraints to accession of candidate countries of Southeast Europe.

Keywords: European Union, accession, economic and institutional constraints.

1. UVOD

Za sve države koje očekuju pridruživanje Evropskoj uniji (u daljem tekstu: EU) važi isto pravilo: potrebno je da identifikuju i kvantitativno ocijene kratkoročne i dugoročne ekonomske koristi i troškove navednog čina i da prilagode svoje ekonomske, infrastrukturne i institucionalne kapacitete onima (standardima) koji postoje u EU. Po tom pitanju su urađene brojne analize i studije izvodljivosti, koje naravno, ukazuju na slabosti i mogućnosti, ali su mrtvo slovo na papiru bez odgovarajućih investicionih ulaganja. Takođe, predstavnici Vlada i brojni analitičari sagledavaju komparativna iskustva susjednih država, koja su ponekad kontradiktorna, posebno u dijelu zvaničnih izdvajanja iz budžeta za parlamentarne i vojne potrebe EU. Bez obzira na to, nema sumnje da pridruživanje EU nema alternativu.

Vodeći zvaničnici država članica se deklarativno izjašnjavaju za što ranije pridruživanje. Međutim, čini se da su sva ta izjašnjenja uglavnom „sa zadržkom“, jer se ukazuje na aktualne (često nepremostive) probleme. Oni su direktno povezani za realneinfrastrukturne, institucionalne i ekonomske pokazatelje (posebno konkurentnost), zbog čega ne da daju nadu za optimizam. Na tom fonu je veoma indikativna skorašnja izjava crnogorskog Premijera M. Đukanovića u intervjuu datom 20.11.2014 u emisiji RTCG „U centar“, i to posebno po dva pitanja koja nam se čine najznačajnija za objašnjenje naše teme. Prvo pitanje se tiče značaja za EU pridruživanja Crne Gore (u daljem tekstu: CG) i država Jugoistočne Evrope (JIE - ili kako ih drugačijenazivaju – država Zapadnog Balkana): „EU se tokom prethodnih godina suočila sa brojnim novim izazovima. Prije svega izazovima koji su doveli u pitanje dosadašnju arhitekturu EU. Htio bih da podsjetim na krizu koja je na početku kvalifikovana kao finansijska, nakon toga je postala ekonomska, uskoro se pojavila kao institucionalna... EU se danas dominantno bavi vlastitim restrukturiranjem... u cilju njene globalne kompetentnosti... U takvoj fazi EU rekao bih dosta je razumljivo koliko nam god to ne odgovaralo da politika proširenja nije top tema danas u EU“[5].

Drugo pitanje se tiče aktivne politike EU u odnosu na ekonomsku krizu u državama kandidatima iz JIE, njihovo ekonomsko zaostajanje i potrebu značajnijih investicionih ulaganja partnera iz EU: „Meni se čini da je ta politika (EU – prim. autora)u odnosu na Zapadni Balkan... nedovoljno cjelovita. Dakle nedovoljno sveobuhvatna... Ne možemo riješiti problem vladavine prava tretirajući ga izolovano...(od ekonomskog zaostajanja – pim. autora). Kako ukloniti uzroke ekonomskog zaostajanja? ... Ključno pitanje u savladavanju tog dubokog jaza prije svega ekonomskog zaostajanja je izgradnja infrastrukture... Mislim da se tu moraju kreirati paralelne politike... da je izgradnja infrstrukture u ovom regionu uslov stabilnosti i ekonomskog razvoja prije svega i otvaranja novih radnih mjesta. I da onaj ko želi da nam pomogne da se ovaj region razvije i da se u njemu uspostavi vladavina prava mora da nam pomogne da riješimo ta pitanja. Ni jedna od država u ovom regionu to ne može da riješi sama. Naši su budžeti mali, naša su društva siromašna, naša je zaduženost visoka. Prema tome nije dovoljno ponavljati 'Vrata EU su otvorena'“[5].

Analiza navedenih stavova omogućuje da se zaključi sljedeće:

- u prvom pitanju se, konačno, priznaje postojanje institucionalne krize, ali se ne objašnjava koji su njeni uzroci i ko je dužan da je rješava,
- u drugom dijelu se zaboravlja na institucionalnu krizu kao najvažniji faktor, pa se uzroci krize svode na postojanje „začaranog kruga“ koji čini relacija: vladavina prava – zaostajanje infrastrukture – ekonomsko zaostajanje, da bi se ukazalo na potrebu ekonomske pomoći EU i njenih investicionih ulaganja,
- pošto se u drugom pitanju decidno pominje ekonomski razvoj (koji, pored ostalog, uslovno predstavlja zbir ekonomskog rasta, dugog roka, strukturnih promjena, institucionalnih promjena i održivog razvoja), jasno je da se ne smije apstrahovati institucionalni razvoj i svi problemi svesti u ravan navedenog „začaranog kruga“ i
- ključno je da se izbjegavaju institucionalna ograničenja, za koja se ni u kojem slučaju ne može optuživati EU, nego svaka konkretna domicilna država i vlast koja je zadužena da izgrađuje i jača formalne i neformalne institucije.

Istraživački problem koji proizilazi iz navedenih početnih zapažanja (komentara) biće objašnjen u 3. dijelu ovog rada.

2. USLOVI ZA PRIDRUŽIVANJE CRNE GORE EVROPSKOJ UNIJI I SWOT ANALIZA POKAZATELJA KONKURENTNOSTI

U oktobru 2007. godine, potpisani su *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju* između Evropskih zajednica i njihovih država članica i CG i *Privremeni sporazum o trgovini i srodnim pitanjima*. Privremeni sporazum je stupio na snagu u januaru 2008. godine, a *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju* u maju 2010. godine, poslije ratifikovanja svih država potpisnica. Savjet je usvojio Evropsko partnerstvo sa CG 22. januara 2007. CG je podnijela zahtjev za punopravno članstvo u EU 15. decembra 2008. godine.

Tabela 1: Značajni datumi

<i>Datum</i>	<i>Događaj</i>
15.10.2007.	CG potpisala sporazum o stabilizaciji i pridruživanju.
15.12.2008.	Podnijela formalni zahtjev za članstvo.
12.04.2010.	CG podnijela odgovore na Upitnik Komisiji.
09.11.2010.	Evropska komisija odgovora na Upitnik s pozitivnim mišljenjem (Avis)..
17.12.2010.	CG dobija službeni status kandidata.
12.10.2011.	Komisija predlaže početak pregovora.
26.03.2012.	Skrining počeo.
26.06.2012.	Evropski savjet postavlja ciljni datum 29. jun za početak pristupnih pregovora.
29.06.2012.	Pristupni pregovori započeti sa procesom skrininga.
18.12.2012.	CG otvorila i zatvorila 25.poglavlje nauka i istraživanje.

15.04.2013.	CG otvorila i zatvorila 26.poglavlje obrazovanje i kultura.
27.06.2013.	CG završila skrining.
18.12.2013.	CG otvorila poglavlja 5,6,20,23 i 24.
31.03. 2014.	CG otvorila poglavlja 7,10.

Izvor: http://sr.wikipedia.org/sr/Pristupanje_Crne_Gore_Evropskoj_uniji

Formalno uspostavljanje pravnog i institucionalnog poretka je skoro završeno. Ustav je uopšteno usklađen sa evropskim standardima. Izborni standardi u CG su od Evropske Komisije ocijenjeni kao zadovoljavajući, uz neke opšte primjedbe vezane za ostvarivanje biračkih prava i mehanizama kontrole finansiranja izbornih kampanja, kao i jačanje administrativnih kapaciteta, koji će se baviti obavezama koje proizilaze iz budućeg pristupanja EU. Smatra se da institucionalni okvir za borbu protiv korupcije treba učiniti djelotvornijim i ojačati, kako bi se pažljivo pratile i rigorozno sprovodile obaveze državnih organa.

Evropska komisija je objavila Mišljenje 9. novembra 2010, u kojem je navedeno da CG mora da ispuni sljedeće ključne prioritete:

- poboljša zakonodavni okvir za izbore i osnaži zakonodavnu i nadzornu ulogu Parlamenta,
- dovrši suštinske korake u reformi javne administracije, s ciljem da se poveća njen profesionalizam i depolitizacija, a posebno prilikom imenovanja i napredovanja,
- osnaži vladavina prava, poboljša antikorupcijski zakonodavni okvir i implementira *Strategija za borbu protiv korupcije* i *Akcioni plan*,
- osnaži borbu protiv organizovanog kriminala,
- ojača sloboda medija i
- implementira pravni i politički okvir za anti-diskriminaciju u skladu sa evropskim i međunarodnim standardima.

Kroz prizmu dosadašnjeg napretka, Komisija je preporučila Savjetu CG dodijeli status zemlje kandidata za članstvo u EU, što je Evropski savjet odlučio na sjednici 17. decembra 2010.

Brojni pregledi i analize postojećih istraživanja konkurentnosti crnogorske privrede daje prilično pozitivnu sliku napretka, koji je zemlja ostvarila u periodu od sticanja nezavisnosti. To je jasan zaključak Izvještaja Evropske komisije o napretku za CG, koji mjere napredak CG sa aspekta kriterijuma iz Kopenhagena, kao godišnjih Ekonomskih i fiskalnih programa CG, koji predstavljaju glavno sredstvo za dijalog CG sa Evropskom komisijom o ekonomskoj politici.

Tabela 1: SWOT analiza crnogorske ekonomije na osnovu raspoloživih međunarodnih skupova pokazatelja konkurentnosti (WEF – Globalni indeks konkurentnosti GCI, Lisbonski pregledni indeks i Indikatori R&D, obrazovanja i ICT)

SNAGE	SLABOSTI
Osnovni zahtjevi	Osnovni zahtjevi
1. Makroekonomska stabilnost (WEF GCI)	1. Infrastruktura
2. Obrazovanje	- Infrastruktura (WEF GCI)
Zdravstvo i osnovno obrazovanje (WEF GCI)	Mrežne industrije (WEF Lisabon)
3. Infrastruktura	2. Ekonomski sistem
Opšta infrastrukturna reforma (EBRD)	Institucije (WEF GCI)
4. Ekonomski sistem	Vladavina prava (WBWGI)
Liberalizacija (WEF Lisabon)	- Kvalitet propisa (WBWGI)
5. Poslovno okruženje	Djelotvornost vlade (WBWGI)
Zaštita investitora (WBDB)	- Kontrola korupcije (WBWGI)
Zatvaranje preduzeća (WBDB)	3. Poslovno okruženje
	Primjena ugovora (WBDB)
	Registracija imovine (WBDB)
	Izdavanje građevinskih dozvola (WBDB)
	Plaćanje poreza (WBDB)
	Osnivanje preduzeća (WBDB)
	Dobijanje kredita (WBDB)
Elementi koji povećavaju efikasnost	Elementi koji povećavaju efikasnost
1. Tržište dobara	1. Visoko obrazovanje
Efikasnost tržišta dobara (WEF GCI)	Visoko obrazovanje i obuka (WEF GCI)
Prekogranična trgovina (WBDB)	2. Proces tranzicije
2. Tržište rada	Restrukturiranje preduzeća (EBRD)
Efikasnost tržišta rada (WEF GCI)	Politika konkurencije (EBRD)
Zapošljavanje radnika (WBDB)	3. Finansijsko tržište
3. Finansijsko tržište	Tržište HOV i ne-bankarske finansijske institucije (WBDB)
Sofisticiranost finansijskog tržišta (WEF GCI)	4. Tehnološka spremnost (WEF GCI)
Finansijske usluge (WEF Lisabon)	5. Veličina tržišta (WEF GCI)
Reforma bankarskog sektora i stabilizacija kamatnih stopa (EBRD)	6. Informaciono društvo
4. Proces tranzicije	Informaciono društvo (WEF Lisabon)
Privatizacija velikih sistema (EBRD)	
5. Poslovno okruženje	
Okruženje u kojem rade preduzeća (WEF Lisabon)	
Faktori koji utiču na inovacije i sofisticiranost	Faktori koji utiču na inovacije i sofisticiranost
	1. Inovacije i istraživanje i razvoj (WEF GCI, WEF Lisabon)
	2. Sofisticiranost poslovanja (WEF GCI)

<i>Ostalo</i>	<i>Ostalo</i>
1. Socijalna inkluzija (WEF Lisabon)	1. Održivi razvoj (WEF Lisbon)
2. Politička stabilnost (WBWGI)	
3. Odgovornost i prepoznatljivost (WBWGI)	
MOGUĆNOSTI	PRIJETNJE
Faktori proizvodnje	Faktori proizvodnje
Završetak privatizacije velikih sistema	Zastoj u restrukturiranju preduzeća
Ubrzavanje restrukturiranja preduzeća	Nerazvijena infrastruktura / mrežne industrije
Razvoj infrastrukture / mrežnih industrija	Zastoj u razvoju informacionog društva
Napredak u razvoju visokog obrazovanja i obuke	Nizak stepen istraživanja i razvoja i inovacija
Razvoj informacionog društva	Nizak stepen sofisticiranosti poslovanja
Veći pristup kreditima	Nedovoljna afirmacija koncepta održivog razvoja u praksi
Promovisanje istraživanja i razvoja i inovacija	
Ekonomski sistem	Ekonomski sistem
Razvoj djelotvornih institucija	Neefikasne institucije
Napredak u afirmaciji vladavine prava	Nedovoljan stepen vladavine prava
Napredak u vidu kvaliteta propisa	Nedovoljan kvalitet propisa
Napredak u djelotvornosti rada vlade	Nedovoljna djelotvornost vlade
Poslovno okruženje	Poslovno okruženje
Poboljšanja politike konkurencije	Neefikasna politika konkurencije
Poboljšanja u primjeni ugovora	Neefikasnost u primjeni ugovora
Poboljšanja u registraciji imovine	Neefikasnost u registraciji imovine
Poboljšanja u izdavanju građevinskih dozvola	Problemi u izdavanju građevinskih dozvola
Poboljšanja u plaćanju poreza	Neefikasnost u plaćanju poreza

Izvor: *Konkurentnost Crnogorske ekonomije, 2010*

3. INSTITUCIONALNA OGRANIČENJA U DRŽAVAMA TRANZICIJE

U većini država tranzicije situacija u praksi se približila disfunkcionalnosti društvenih i ekonomskih institucija. Primjenjivana ekonomska politika je, pored ostalih faktora uticaja, značajno doprinijela razvoju brojnih negativnih ekonomskih i društvenih pojava, koje su kulminirale opštom tranzicijskom izom. Zbog toga je pitanje (i problem, jer se retorički produžava proces, a rezultata nema) modeliranja institucionalnog ponašnja od prioritarnog značaja za izradu konzistentne razvojne strategije i racionalne ekonomske politike.

Iz mišljenja Evropske komisije kao i navedene SWOT analize se mogu sagledati neke osnovne i konkretne institucionalne slabosti i prijetnje, koje direktno i indirektno utiču na pokazatelje konkurentnosti crnogorske privrede. Primijetno je da one daleko nadmašuju prikazane i veoma ograničene snage i mogućnosti, koje su u pojedinim segmentima čak diskutabilne. Mnoga teorijska istraživanja raznih autora (D. North, O. Williamson, D.

Acemoglu, D. Rodrik, A. Greifi dr.) su nedvosmisleno pokazala prvorazredan značaj institucija za ekonomski rasti ekonomski razvoj. Analizom institucionalne strukture u većini država postsocijalističke tranzicije, mnogi autori ukazuju i upozoravaju:

- da je propagirana i nominovana masovnost privatne svojine u praksi većine država tranzicije supstituisana enormnom svojinom malog broja privilegovano (netržišno) obogaćenih pojedinaca i
- da su ekonomske (i druge) institucije najrazvijenije u kapitalizmu kao carstvu "istinskog individualizma" i pluralističkih institucionalnih aranžmana, gdje se kontinuirano odvijaju realne institucionalne promjene.

Institucije po prirodi stvari zavise od pojedinaca, koji ih kreiraju u istorijskoj i društvenoj perspektivi, ali pojedinci ne mogu da ih zamjenjuju (osim u kvazi-institucionalnim aranžmanima alternativnog tipa). Smatra se da je pojedinim postsocijalističkim državama postojala jedna druga kontroverzna zakonomjernost: struktuiranjem, usmjeravanjem i ograničavanjem individualnog ponašanja, pojedine formirane i ojačane *alternativne institucije* su formirale određene sklonosti prema *netržišnom ponašanju* pojedinaca, koje je presudno uticalo na svojinsku preraspodjelu i posledične negativne odnose zavisnosti i druge posljedice. To je dovelo do specifične anti-razvojne institucionalne strukture koja se reprodukovala u cijelom periodu tranzicije (Delibasic 2014, p. 17).

U teorijskoj dimenziji su poznate akademske rasprave između „jake“ države i „mini“ države. I dalje ne odustajući od neoliberalizma, koji se u praksi pogubno dokazao kao kvazi-institucionalni monizam (privilegovanog tipa), u sposljednje vrijeme su neki njegovi regionalni „guru“ počeli da prizivaju „jaku državu“. Isti oni koji su zagovarali podjelu ekonomista na „diržište“ i „neoliberalne“. Po tom pitanju se može dati sljedeće zapažanje: najkraće (jer smo dosta pisali o tome) i najblaže rečeno (jes smo dosta kritikovali), odnos između „jake“ i „minimalne“ države se u našim tranzicijskim uslovima ne može i ne smije razmatrati bez objašnjenja uloge tzv. „grabeške“ države. I upravo zbog toga se mora u ekonomsku teoriju uvesti jedan pojam (kategorija), koji je karakterističan isključivo za države tranzicije. Naime, kategorija „diržišti“ zvuči anahrono, jer se povezuje za socijalizam. Za postsocijalističku praksu je karakterističan jedan sasvim drugi fenomen (grabljenje države od strane nomenklatura vlasti i njihovih lobista), koji je iznjedrio jednu realnu ekonomsku kategoriju – subjekte kvazi-neoliberalnih diržišta. Riječ je o ekonomskim subjektima koji su visoko interesno zainteresovani i koji su upotrijebili i zloupotrijebili državu (vlast) za svoje lične interese.

Naravno, prednje zapažanje implicira navođene i ostalih učesnika „neoliberalne metafore“: to su modelsko-teorijski neoliberali, koji se mogu podijeliti u dvije grupe: čisti i dobronamjerni (entuzijasti) i alibi ili apologetski neoliberali (koji su u odnosu na visoko zainteresovane diržište „samo“ sitno zainteresovani).

Savremena praksa razvijenih i nerazvijenih društava i privreda pokazuje da je najvažniji uslov za obezbjeđenje ekonomskih sloboda i svojinskih oblika – snažno i pluralističko institucionalno ograničenje (institucionalna kontrola) punomoćja izvršne vlasti u oblasti imovinskih odnosa, tj. materijalne i statusne isplativosti i moći politike kao elementa sociokulturnog okruženja.

Na žalost, činjenica je da je u postsocijalističkim državama tranzicije došlo do supstitucije jednog institucionalnog monizma (socijalističkog dirižizma) drugim, mnogo pogubnijim po stanovništvo. Navedena supstitucija je omogućena jednom drugom supstitucijom, i to formalnih i neformalnih institucija tzv. alternativnim institucijama, koje su uspostavile totalnu kontrolu nad svim oblastima društva i privrede. Umjesto formiranja i jačanja institucionalne kontrole kao osnovnog cilja tranzicije, došlo je do dominacije partijske kontrole i njene (interesne) zloupotrebe. Nije teško odgovoriti: da li je EU za to kriva, ili tranzicijski kvazi i alibi reformatori, koji su svoje „izume“ zasnivali na sociopatološkom oportunističkom ponašanju (djelovanju)?

4. ZAKLJUČAK

Jedno od najvažnijih, najsloženijih i najdiskutabilnijih pitanja savremene tranzicije u postsocijalističkim državama je izbor i kombinacija raznih oblika i mehanizama privrednog regulisanja. Ono rezultira iz problema šireg društvenog regulisanja (političkog, institucionalnog, socijalnog, moralnog, kulturnog i dr.). Za razliku od razvijenih država, u kojima dominira institucionalni pluralizam, mnoge postsocijalističke države su se opredijelile za neoliberalnu ekonomsku politiku, koja po definiciji preferira institucionalni monizam.

Tranzicijski institucionalni ambijent je dominantno orijentisan na afirmaciju kvazi-tržišnih institucija i grabešku privatizaciju. Zbog toga je izubio ne samo institucionalni pluralistički kapacitet, nego i pojedine njegove vitalne elemente (zakonitost, dobra sudska praksa, kontrola i smjenjivost vlasti, vladavina prava itd.). To je dovelo do pogoršanja efikasnosti implicitnih društvenih ugovora, povećanja oportunističkog ponašanja i formiranja kvaz-tržišnih struktura, što je posledično onemogućilo efikasno funkcionisanje tržišta. Na taj način je široko omogućeno netržišno prisvajanje, a tranzicijske reforme su diskreditovane. Društveni i organizacioni kapital su dobili novu kontrolu i nove vlasnike, uz dominantnu pomoć alternativnih institucija i brojne konflikte interesa. Na taj način, narušenisu institucionalna kontrola, institucionalna konkurencija i princip Pareto optimuma, a onemogućeno je i djelovanje Coase-ove teoreme.

Institucionalni pluralizam kao razvojni princip je organska i cjelovita karakteristika razvijenih društava i privreda. On se dokazao kao oblik kretanja i rješavanja brojnih protivurječnosti između javnih i privatnih interesa. Zbog toga on predstavlja elementarni princip od kojeg države tranzicije moraju poći pri modeliranju institucionalizovanog ponašanja i odgovarajuće ekonomke politike i razvojne strategije. Njegovo postojanje u razvijenim državama svijeta i EU dokazuje da se od njih mogu tražiti investiciona ulaganja tek kad se uspostavi jaka, razvijena i stabilna institucionalna struktura. Međutim, navedena struktura protivurječi očuvanju bogatstva novokomponovanih bogataša i to je jedan od ključnih problema dugog trajanja krizne tranzicije.

Sve analize u ovom radu pokazuju da se može nedvosmisleno verifikovati polazna hipoteza, prema kojoj postoji začarani krug međuzavisnosti ekonomskih, infrastrukturnih i institucionalnih ograničenja za pristupanje država kandidata iz regiona Jugoistočne Evrope. Iz toga slijedi zaključak da je navedeni krug nemoguć bez institucija kao njegovog ključnog člana, jer od njih sve ostalo zavisi.

LITERATURA

1. Delibasic, M. (2014), »The Post-Socialist Transition Through the Prism of O. William-son's Insight«, *Montenegrin Journal of Economics*, Podgorica, Vol. 9, No. 4, 13-24.
2. Đukanović, M. (2014), Intervjuu 20.11.2014 u emisiji RTCG „U centar“, <http://www.rtcg.me/tv/emisije/informativni/u-centar.html> (preuzeto 23.11.2014)
3. Draskovic, V. (2014), *Neolieral Metaphore*, SPH, Celje,
4. *Konkurentnost Crnogorske ekonomije*, Podgorica: Ministarstvo finansija Crne Gore, 2010.
5. <http://www.dps.me/o-nama/video-galerija/intervjui>
6. <http://www.me.undp.org/content/montenegro/en/home.html>
7. http://sr.wikipedia.org/sr/Pristupanje_Crne_Gore_Evropskoj_uniji
8. <http://www.seetoint.org/wpcontent/uploads/downloads/2014/01/MontenegroNacionalni-Program-za-Integraciju-u-EU.pdf>